

Agytrösztök

BÍRÓ-NAGY ANDRÁS

Az agytrösztök (think tankek) nemcsak az amerikai politika természetes szereplői, de az utóbbi évtizedekben a magyar politika háttérvilágában is egyre több ilyen szervezet bukkant fel. E hazai intézmények jellemzően azonosulnak az amerikai agytrösztök által betöltött funkciókkal, és lehetőségeikhez mérten igyekeznek is betölteni ezt a szerepet a hazai közéletben. E tanulmányban az amerikai think tank hagyományok felől indulva mutatom be a magyar agytrösztzsféra valóságát és a kettő közötti kapcsolódási pontokat.

Elsőként sorra veszem azokat az időszakokat, amelyek az amerikai agytrösztök elterjedését és szerepeik bővülését hozták. Ezt követően áttekintem azokat a jellemzőket, amelyek alapján egy intézményt besorolhatunk az agytrösztök közé. A harmadik részben egy húsz évvel ezelőtt lefolyt magyar politikatudományi agytrösztvita szempontjai alapján vázolom fel a hazai think tankek világának 2019-es helyzetét. Mivel a legnagyobb szabású magyar agytrösztprojektek kifejezetten politikai szereplőkhöz szorosan kötődő intézményépítési kísérletek voltak, bemutatok három ilyen példát, melyek egyben sok tanulsággal szolgálnak a jelen számára is. Zárásként összegzem azokat a tanulságokat, amelyek az amerikai és a magyar think tank világ közötti hasonlóságokból és különbségekből következnek, különös tekintettel a finanszírozási lehetőségekre, a politikához való viszonyra és az agytrösztök szerepeire.

Az agytrösztzsféra kiépülése Amerikában

Az elmúlt száz évben az Egyesült Államokban épült ki a legburjánzóbb agytrösztzsféra, a legismertebb, legjobb anyagi lehetőségekkel és legnagyobb befolyással rendelkező think tankek is itt találhatóak. Az agytrösztök világát éves szinten áttekintő *Global Go To Think*

Tank Index Report 2018-ról szóló kiadványa (McGann, 2019) több mint nyolcezer agytrösztöt tart számon világszerte, amelyek közül 1872 az Egyesült Államokban működik. Az amerikai agytrösztök száma nagyságrendileg Európa állományának (2018-ban 2219 intézet) felel meg, az USA és az európai országok pedig együtt a világ agytrösztjeinek felét adják.

Az amerikai intézetek között méretüket és költségvetésüket tekintve hatalmas különbségek vannak: a néhány fős stábbal dolgozó, pár százezer dolláros költségvetésű kisebb műhelyektől kezdve a több száz fős munkatársi gárdával, évi százmillió dollárnál is nagyobb összegből gazdálkodó óriás szervezetekig. A legnagyobbak közül többet is a világ legkomolyabb agytrösztjei között tartanak számon. A 2018-as globális listán a Brookings Institution végzett az első helyen, és még négy amerikai agytröszt (Carnegie Endowment for International Peace, Center for Strategic and International Studies, Heritage Foundation, RAND Corporation) került az első tízbe (két brit, egy francia, egy belga és egy brazil mellett). További öt amerikai intézet (Wilson Center, Peterson Institute for International Economics, Center for American Progress, Cato Institute, Council on Foreign Relations) található a második tízben.

Az amerikai agytrösztök kialakulásának négy főbb időszakát különböztethetjük meg. A hőskorszaknak az 1900 és 1945 közötti évek számítanak. Ennek az időszaknak a fő jellemzőjeként filantróp üzletemberek (pl. Robert Brookings, Andrew Carnegie, Herbert Hoover) hoztak létre olyan közpolitikai kutatóintézeteket, amelyek az akadémiai világ főbb eredményeit állították a politika szolgálatába, abból a felismerésből kiindulva, hogy a tudományos eredményekre építve jobb megoldásokat lehet kidolgozni a társadalmi, gazdasági és politikai problémákra. A munka jellegét tekintve ezek a szervezetek lényegében egyetemek voltak diákok nélkül (*university without students*), amelyek fókuszában teljes egészében a közpolitikai kihívásokra reflektáló, főként társadalomtudományi kutatás állt, mentesítve a kutatókat a tanítás kötelezettsége alól (Abelson, 2018). Az első generációs think tankek hosszú távú, stratégiai megközelítéssel

végezték munkájukat, a fő céljuk pedig a kormányzati döntéshozatal minőségének javítása volt, a stratégiai döntések háttérét segítő tényalapú kutatással és elemzéssel.

Az agytrösztök alapításának második hullámában (1946–1970) nagyobb súllyal jelentek meg a kormányzati szereplők, és jöttek létre olyan intézetek, amelyek a megrendeléseiket jórészt az amerikai kormány különböző szerveitől kapták (*government contractors*). A hidegháború és az erősödő amerikai társadalmi feszültségek nyomás alá helyezték a mindenkori amerikai kormányt, és jelentősen megnövelték az igényt az olyan típusú háttérmunka iránt, amelyet a napi terhek alatt nyögő kormányzati bürokrácia képtelen volt ellátni. Ebben a kontextusban jött létre többek között a stratégiai védelmi és biztonságpolitikai kérdésekben meghatározó RAND Corporation 1946-ban és a Hudson Institute 1961-ben, vagy a városi társadalmi feszültségekkel és településfejlesztési kérdésekkel foglalkozó Urban Institute 1968-ban (utóbbi létrehozását Lyndon Johnson elnök szorgalmazta).

A 1970-es és az 1980-as évek hozták el a (köz)politikai aktivista agytrösztök korszakát (*advocacy think tanks*). Az új típusú profil – amelynek mintapéldánya az 1973-ban republikánus tanácsadóként létrehozott konzervatív Heritage Foundation – lényege az volt, hogy a tevékenységekben a hangsúly átkerült a közpolitikai kutatásról az ötletek marketingjére. A marketing itt nemcsak a médiára és a közvéleményre gyakorolt minél erősebb hatást jelenti, hanem az egyes javaslatok hatékony promotálását a politikai döntéshozók körében is. Változott a hozzáállás a rövid távú politikai és a hosszú távú közpolitikai kérdésekhez: egyre gyakrabban szolgálták ki az intézetek azt az igényt, hogy egy politikusnak mire van szüksége ma, mintsem hogy a hosszú távú közpolitikai kérdésekről készítsenek „mélyfúrást”.

Ez az a korszak, amikor a gyorsreagálású ideológiai hadtestek elkezdtek teret nyerni a kevésbé a politika, inkább a tudomány szabályai szerint működő kutatóintézetek mellett. Az *advocacy* irányultságú agytrösztöknél a könyv hosszúságú és mélységű stra-

tégiai elemzés helyét átveszi a néhány oldalas, könnyen emészthető felkészítő háttéranyag (*policy brief*), a médiában pedig a korábbiánál sokkal aktívabban jelennek meg az intézetek képviselői. Erős pártosság, teljes mellszélességgel felvállalt ideológiai orientáció és agresszív médiastratégia jellemzi a harmadik hullám tipikus think tankjeit (McGann, 2016). Ilyeneknek tekinthetők az 1977-ben alapított libertariánus Cato Institute vagy a demokraták későbbi elnöke, Bill Clinton felemelkedésében is szerepet játszó, 1989-ben létrehozott Progressive Policy Institute.

Az 1990-től napjainkig tartó negyedik időszakban megállt az agytrösztalapítási láz tempója Amerikában és világszerte is. A már említett, a 2018-as helyzetről szóló globális jelentés (McGann, 2019) arra hívja fel a figyelmet, hogy az utóbbi 12 évben egyre kevesebb új agytröszt jön létre, amely mögött világszerte számos ok állhat (többek között a civil társadalommal szemben ellenségesebb politikai és szabályozási környezet). Az amerikai kontextusban külön kiemelendő a közpolitikai kutatási célra rendelkezésre álló állami és magánforrások csökkenése, illetve a donorkok preferenciáinak eltolódása a rövid távú, projektalapú finanszírozás irányába, a hosszú távú, intézményfenntartói megközelítés felől. Ezzel együtt napjainkban is jönnek létre természetesen agytrösztök szép számmal.

Republikánus oldalon kiemelendő a Project for a New American Century, amelynek 1997-es alapítását többek között Dick Cheney, Donald Rumsfeld és Paul Wolfowitz is támogatta, és a Bush-adminisztráció idején kiemelt befolyással bírt az amerikai külpolitikára. A demokratáknál is több jelentős befolyással rendelkező intézmény indult a nem olyan távoli múltban: a 2003-ban alapított Center for American Progress nevű szervezetet az a John Podesta vezeti, aki Bill Clinton kabinetfőnöke volt, majd később Barack Obama elnöki átadás-átvételénél (*transition team*) és Hillary Clinton 2016-os elnökjelölti kampányánál is vezető szerepet kapott. Érdemes megemlíteni a 2007-ben létrehozott Center for a New American Security think tanket is, amely az Obama-érában bírt számottevő befolyással a külpolitikai döntéshozatalra.

A tudomány, a média és a politika határmezsgyéin: az agytrösztök szerepei

Az amerikai think tank világról monográfiát jegyző Thomas Medvetz mellett érvel (2012: 22.), hogy e négy időszak alatt az agytrösztök a politikai gyakorlatot és a politika intellektuális hátterét összekapcsoló kiemelt eszközzé váltak. Elterjedésükben kulcsszerepet játszott az Egyesült Államok decentralizált és fragmentált politikai rendszere, az európai összehasonlításban gyenge pártok, a fejlett adományozói kultúra és az is, hogy az amerikai média, a közvélemény és a politikusok részéről egyaránt igény mutatkozott a szakértői véleményekre. E nagyon különböző logika szerint működő arénák egyidejű kiszolgálása, a közöttük történő egyensúlyozás a think tankek működésének állandó jellemzője. Medvetz szerint az agytrösztök egyenesen az akadémiai szféra, a politika, az üzlet és a média világainak keverékeként írhatók le.

Abelson (2018) értékelésében az agytrösztök elterjedése a rendelkezésre álló túl sok információ kezelésére adott válasz. A think tankek váltak képessé arra, hogy koherens és a közéleti kérdések szempontjából releváns formában rendszerezzék az új tudást, és ez alapján trendeket olvassanak ki és prioritásokat jelöljenek meg. Arra ugyanis, hogy valamilyen szervezettípus közéletileg releváns formába terelje az akadémiai tudást, egyszerre van kereslet az újságírók, a politikai trendek iránt érdeklődő állampolgárok és a döntéshozók részéről.

A méret, a pénzügyi lehetőségek, az ideológiai orientáció, a specializáció iránya, valamint a politikai szereplőkkel fenntartott kapcsolatok szorossága terén mutatkozó hatalmas különbségek miatt a think tankek pontos intézményi definíció szerinti leírása nehéz feladat, de abban minden fontosabb szerző egyetért, hogy a hídszerep, a tudás és a hatalom, a tudomány és a politikacsínálás közötti közvetítés összeköti a szféra szereplőit. Stone (1991) mellett érvel, hogy a think tank kifejezés alkalmasabb egy jól körülírható funkció, mintsem egy jellegzetes intézményi felállás leírására. Az igazi kérdés az, hogy melyik intézet mire helyezi a hangsúlyt: új ku-

tatási eredmények létrehozására, a közbeszéd befolyásolására vagy a döntéshozók meggyőzésére? Ezek a tevékenységek az agytröszt-szférában persze nem egymást kizáró tevékenységek, hanem adott esetben ugyanazon intézetben egyszerre meglévő feladatok.

Az agytrösztök persze nemcsak kutatnak, elemeznek, tanácsot adnak és interpretálják a médiában a főbb folyamatokat, hanem rekrutációs szerepet is betöltenek a pártok és a kormányok felé. Nemcsak a tudás, hanem az emberek áramlását (*revolving door*) is segítik a tudomány, a politika és a média között. Ebből következően nemcsak a finanszírozási lehetőségek, hanem a munkatársi összetétel terén is nagy változásokat hozhatnak a kormányváltások az intézetek életében. Az agytrösztök ideológiai orientációjával egyező kormányzás idején „kiürülhetnek” intézetek, és felszívja a kormányzati munka a legjobb szakértőket, míg ellenzéki időszakokban számos, kormányzati tapasztalattal rendelkező szereplő is a think tank szférában találhatja meg új helyét.

Régi vitatéma az agytrösztökkel kapcsolatban, hogy függetlennek kell-e lenniük, és ha igen, akkor miben áll ennek a függetlenségnek a természete. A szakmai konszenzus abba az irányba tart, hogy a teljes anyagi és politikai függetlenség nem lehet egy működőképes think tank-definíció része, mivel az a világ agytrösztként működő szervezeteinek túlnyomó többségét kizárná. Fontos hozzátenni, hogy az intézetek nem is lehetnek egyszerre mindentől függetlenek, miközben még hatást is gyakorolnak a politikai és közpolitikai folyamatokra. A szakmai minőségre és a politikai hatásra egyaránt kényes szervezeteknek meg kell találni az egyensúlyt, hogy kapcsolatban is legyenek politikai szereplőkkel, de egyben fenn is tartsák azt a távolságot, ami ahhoz szükséges, hogy kutatásaik integritását ne fenyegetse veszély.

Az agytrösztök a magyar politikában

A magyar politikatudományba a kilencvenes évek végén érkezett meg a fogalom: a *Politikatudományi Szemlé*ben egy éven keresztül zajlott szakmai vita arról, hogy az akkori magyar valóság, a poli-

tika háttérvilágának szakértői leképeződése mennyire írható le az agytrösztösödés amerikai kategóriájával. A vitát elindító Csizmadia Ervin (1998) egyenesen mellett érvelt, hogy a Fidesz szellemi holdudvarában létrejött agytrösztök kulcsszerepet játszottak abban, hogy a párt koalíciós partnereivel közösen győztesen került ki az 1998-as parlamenti választásokból. Csizmadia szerint a Fidesz körüli agytrösztök nemcsak a kormányzati munkára való felkészülést szolgálták, hanem abban is volt szerepük, hogy négyéves munkával a jobboldali pártoknak kedvezőbb irányba tudták alakítani a közhangulatot.

A vitaindító cikket sok kritika érte a terminológiai lazaság (Kőrösenyi, 1999), a fideszes háttérvilág hatásának túlértékelése (Török, 1999; Szoboszlai, 1999), valamint az angolszász jobboldali agytrösztök fejlődési trendjei és a Fidesz építkezése közötti párhuzamok erőltetettsége okán (Mándi, 1999). „Többen kritizálnak azért, mert ahová nézek, mindenütt agytrösztöt akarok látni” – írta a vitát elindító szerző (Csizmadia, 1999a: 100.) a magyar politikatudományi agytrösztvitát lezáró válaszcikkében.

Húsz év távlatából megállapítható, hogy volt ebben igazság (a Századvég mellett például az előzőekben leírt think tank funkciók közül szinte semmit nem teljesítő Professzorok Batthyány Köre is az agytrösztök közé került), de az tagadhatatlan, hogy a vita egy olyan hazai trendre hívta fel a figyelmet, amelyet a politikatudomány addig használt fogalmaival nem lehetett leírni. Ez pedig a hazai jobboldal intézményesedése, szellemi-ideológiai támogató világának professzionálisabb megszervezése volt.

A magyar agytröszttszféráról 2019-ben elmondható, hogy két különböző világból áll. A jobboldalon kevés, de nagy költségvetésű háttérintézet végzi munkáját – miközben méretüket tekintve ezek sem mérhetők akár csak a közepes amerikai agytrösztökhöz sem –, amelyek bizton számíthatnak a nagy összegű kormányzati megbízásokra (a G. Fodor Gábor irányításával működő Századvég mellett érdemes e kategóriában a 2006-os alapítása óta Mráz Ágoston Sámuel által vezetett Nézőpont Intézetet és a 2013-ban indult Alapjogokért

Központot kiemelni – utóbbi élén a kormányzati médiakonglomerátumot is felügyelő Szánthó Miklós áll).

Ezzel szemben az ellenzéki orientációjú világban a műhelyek évi néhány tízmillió forintból gazdálkodnak, aminek fényében közéleti jelenlétük, kutatási eredményeik médiabeli reprezentációja erőn felüli teljesítménynek tekinthető. Az ellenzéki think tank világot 2019-ben jellemzően a 2010-es kormányváltás előtt alapított intézetek alkotják. Ide tartozik többek között a 2001-ben indult Political Capital (Somogyi Zoltán és Szabados Krisztián alapította, igazgatója Krekó Péter), a 2007-ben létrehozott Republikon Intézet (vezető alakjai az utóbbi bő évtizedben Horn Gábor és Tóth Csaba voltak), a 2008-ban induló Policy Solutions (melynek e sorok szerzője mellett Boros Tamás volt az alapítója), a 2010-ben felállt Policy Agenda (Kiss Ambrus, Krausz Péter), valamint a működését 2011-ben megkezdő IDEA Intézet (amely e kötet egyik szerkesztője, Böcskei Balázs nevéhez kapcsolódik).

Az elmúlt két évtized intézetalapítási története megerősítette, hogy a magyar politikában és közéletben is kialakult az igény az alkalmazott társadalomtudományi eredményeket gyártó (vagy felhasználó), azokat a nyilvánosság és a politikai döntéshozók felé közvetítő cégekre. Az amerikai trendekhez hasonlóan Magyarországon is megjelentek olyan funkciók a politikában, amelyeket a pártok vagy miniszteri apparátusok nem tudtak vagy nem akartak ellátni, továbbá a politikai szereplők számára egyre fontosabbá vált a napirend és a közvélemény formálása. A hazai politika professzionalizálódása szempontjából ez egy fontos folyamat volt. Az ideológiai és a döntés-előkészítő munka mellett felértékelődött a közéleti diskurzusban való szakértői részvétel, és az idők folyamán egyre erősebben jelent meg a hazai intézetek között a hetvenes-nyolcvanas évek Amerikájából eredő politikai aktivista (advocacy) felfogás is.

A kilencvenes évek végén született reflexiók abban is egyetértettek, hogy a politikai akarat hiányánál nagyobb probléma a tőkehiány, az, hogy a politikai szereplőknek nincsenek kellő anyagi eszközeik háttérintézmények alapítására és fenntartására (bár ezen a helyzeten

érdemben változtatott a német mintára 2003-ban létrehozott magyar pártalapítványi rendszer – *a szerk.*). A 2010-es évek ellenzéki vilá-
gára ez kétségkívül továbbra is igaz, az Orbán-kormányhoz kötődő
agytrösztökre ugyanakkor már nyilvánvalóan nem. Fontos ennek
kapcsán hangsúlyozni, hogy a kilencvenes évektől kezdve a politikai
szélgárás változása más-más szerepbe hozta a különböző szereplőket.
A magyar intézetek lehetőségeiben és mozgásterében éles különb-
séget hoztak a „kormányzati” és az „ellenzéki” időszakok. Mint a
következő részben bemutatom, a szocialista támogatású kormányok
idején nyílt lehetőség ambiciózus progresszív agytrösztprojekt bein-
dítására, az Orbán-kormányok idején pedig a jobboldali orientációjú
intézetek kerültek az ellenzéki periódusokhoz képest összehasonlít-
hatatlanul jobb helyzetbe.

A magyar politika háttérvilágában mindenkor igaznak bizonyult
továbbá, hogy azoknak az intézeteknek van a legjobb lehetőségük
a szervezeti építkezésre, amelyek a pártokkal vagy egyes politikai
szereplőkkel kifejezetten szoros kapcsolatban vannak. Mint az
amerikai viszonyokról szóló áttekintésből kiderült, az autonómia
nem abszolút, hanem relatív fogalom, és a magyar kontextusban az
a tapasztalat, hogy jellemzően azon intézetek rendelkeztek a legna-
gyobb erőforrásokkal az elmúlt két évtizedben, amelyek esetében
egy-egy politikai szereplők joggal tekinthették az agytrösztök műkö-
dését a saját politikai projektjük részének.

Ahogy a hvg.hu ágazati összesítése is rámutatott, tartósan csak
azok tudnak nagy költségvetésből dolgozni, amelyek állami meg-
rendelést kapnak, vagy a pártjuk, esetleg annak alapítványa révén
közpénzhez jutnak. A 2010 utáni ellenzéki világban így futhatott fel
egy ideig a Jobbik pártalapítványa által finanszírozott Iránytű In-
tézeti, amely aztán a 2018-as választások után, a párt szűkös anyagi
lehetőségei miatt, szinte egyik napról a másikra minimalizálta ak-
tivitását. A baloldali és liberális szféra érdekessége, hogy a pártok
és az intézetek között ugyan léteznek kapcsolatok, de olyan szoros
szimbiózis, kizárólagos kapcsolat nincs egy-egy szereplővel, mint
a jobboldalon. Ez egyben azt is jelenti, hogy az ellenzéki intézetek a

hazai és nemzetközi forrásdiverzifikációra fordított extra figyelem nélkül nem is tudnának létezni.

A magyar viszonyok között tehát a politikai szereplőkhöz való viszony – és annak szorossága – alapjaiban határozza meg az intézetek lehetőségeit. A következőkben három olyan példát ismertetek részletesebben, amelyek esetében a kötelék a politikai szereplők és az agytrösztök között kifejezetten szorosnak (volt) mondható, és ez a kapcsolat hazai viszonylatban nagyobb szabású intézményépítési kísérleteket tett lehetővé.

Agytrösztépítési kísérletek jobboldalon és baloldalon

Századvég

A magyar jobboldal máig legnagyobb hatású agytrösztje 1993-ban jött létre. Az intézet profilját, tevékenységi körét érdemben inspirálták az alapító-elnök Stumpf István korábbi amerikai tanulmányúttjai. Az amerikai intézményekben eltöltött ösztöndíjas időszak nagy hatással volt később az agytröszt képzési szárnya, a Századvég Politikai Iskola gyakorlatorientált oktatási programjára is.

A Századvég nagy hangsúlyt fektet arra, hogy elemzői a nyilvánosságban is rendszeresen jelen legyenek, aktívan alakítsák a közbeszédet. A tevékenységi kör fontos része továbbá kezdetektől a könyvek és folyóiratok kiadása (a Századvég folyóirat már jóval az agytröszt indulása, sőt szakkollégiumi kiadványként már a rendszerváltás előtt elindult, a Nemzeti Érdek pedig 2007, illetve 2012-es újraindítása óta szerepel az intézet kiadványai között).

A nemzetközi kapcsolatok terén érdemes kiemelni a Magyarországgal kapcsolatos kedvezőbb kép kialakítása érdekében végzett amerikai lobbizást.* 2014-től kezdve folytatott az Egyesült Államok kongresszusában lobbimunkát Connie Mack és szakértői csoportja a magyar kormánynak. Feladata „egy közvetlen kommunikációs

* A magyar kormány amerikai lobbizásáról Hajdu Nóra tanulmánya részletesen beszámol.

csatorna biztosítása az amerikai média és döntéshozók, illetve a kormány között”, amire a Századvég szerződött az amerikai politikai cégével (Századvég, 2015). Az, hogy a Századvég képes volt milliárdos lobbiszerződést kötni egy amerikai partnerrel, jól jelzi, hogy 2010 után milyen lehetőségek nyíltak meg a cégcsoport előtt.

Egy 2016-os összesítés szerint hat év alatt a Századvég-csoport több mint 12 milliárd forint értékben nyert közbeszerzést (Átlátszó.hu, 2016), és a kormányzati megbízások terén a jó széria azóta is tart (24.hu, 2019). A Századvég 2010 utáni vezetői büszkék is kormányzati befolyásukra, előfordult, hogy „gondolatminisztériumként” (Origo.hu, 2017) vagy a magyar politikai háttérvilág „Prezijeként” hívatkoztak magukra (Heti Válasz, 2014).

A kutatás, a tanácsadás és a napirendformálás mellett a Századvég a politikai utánpótlásképzésben is szerepet játszik. Számos esetben előfordult, hogy a cégcsoport vezető munkatársai kormányzati szerepet kaptak. Stumpf István kancelláriaministersége mellett többek között ilyen példa volt Giró-Szász András szerepvállalása a Miniszterelnökség kormányzati kommunikációért felelős államtitkáráként, Orbán Balázs megbízatása a Miniszterelnökség parlamenti államtitkáráként, Kumin Ferenc helyettes államtitkári és New York-i főkonzuli kinevezései, vagy Szalay-Bobrovniczky Kristóf londoni nagyköveti kiküldetése.

Demos Magyarország

A 2000-es évek közismert progresszív, illetve liberális politikai tanácsadóira (Braun Róbert, Dessewffy Tibor, Gál J. Zoltán, Keszthelyi András, Szigetvári Viktor) nagy hatást gyakorolt a brit Munkáspárt Tony Blair által vezetett megújulási projektje mellett az amerikai Demokrata Párt kilencvenes évekbeli politikája is. A Clinton-éra politikai pozicionálása, a Clinton kampányközpont (War Room) működése az 1992-es elnökválasztási kampányban, valamint általában a demokratákhoz közeli tanácsadói és agytrösztvilág inspirációként szolgált a Medgyessy- és Gyurcsány-kormányok idején.

Az angolszász progresszív baloldal által meghívta indította el a Demos Magyarországot Dessewffy Tibor 2005-ben. Az intézmény együttműködési szerződéssel kapcsolódott a brit Demoshoz, de valójában önálló magyar intézményként működött. A magyar Demos azt tűzte ki célul, hogy a tudományos élet és a politikai döntéshozók között hídszerepet betöltve a társadalmi, gazdasági és politikai viszonyaihoz illeszkedő új módszereket, közpolitikai megoldásokat dolgozzon ki. Egyszerre tekintette feladatának, hogy a politikai döntéshozók számára tudományos háttérutatást végezzen, illetve hogy gondolatébresztő megközelítésekkel formálja a magyar közbeszédet a társadalmat érintő fontosabb kérdésekben.*

A Demos öt éves fennállása során az első feladatkört a Gyurcsány-kormányokat segítő háttérintézményként betöltötte, a nyilvánosságára azonban már jóval kisebb hatást gyakorolt. A hangsúly a kormányzati háttérmunka segítésén és a hosszabb távú stratégiai kihívásokra adott közpolitikai kutatásokon volt. Talán ennek is tudható be, hogy a Demosra keresve ma az intézmény vezetőjével készült néhány interjúkn kívül nem sok találat mutat a progresszív baloldali agytröszt korabeli projektjeire.

A rendszerváltás utáni harminc évben a baloldali és liberális háttérvilágban a Demos előtt nyíltak meg a leginkább azok az anyagi lehetőségek, amelyek lehetővé tették volna egy hosszú távon is működőképes, széles tevékenységi körű agytröszt felépülését (itt persze nem a 2010 utáni Századvég milliárdos hátterére, hanem a százmilliósi kategóriára kell gondolni). Valóban „az üvöltő hiány hozta létre” (*Magyar Narancs*, 2005), és néhány évig úgy tűnt, hogy fontos referenciaponttá válhat a szervezet a baloldali-liberális blokkon belül.

Az akkori ambíciókat jól illusztrálja, hogy a Demos könyvsorozatot indított a Napvilág Kiadóval a kortárs baloldali szerzők (Anthony Giddens, George Lakoff, Patrick Diamond) gondolatainak hazai elterjesztése érdekében, valamint 2006 és 2008 között saját folyóiratot

* E sorok szerzője 2005 és 2009 között a Demos munkatársaként dolgozott.

adott ki (Progresszív Politika). A politikai utánpótlásképzésre is történt kísérlet: 2006-ot követően két évfolyam erejéig politikai iskola is működött a Demos jóvoltából (Index.hu, 2006). A hosszú távú terveket azonban felülírta az intézet túlzott kötődése az akkori miniszterelnökhöz, aminek következményeként Gyurcsány Ferenc 2009-es lemondása után fél évvel a Demos is befejezte működését.

Haza és Haladás

Bajnai Gordon volt miniszterelnök 2011-ben alapította meg a Haza és Haladás Alapítványt, amely önmagát olyan szakpolitikai műhelyként határozta meg, amely tanulmányokkal befolyásolja a közhatalomra pályázó politikai szervezetek gondolkodását. A Haza és Haladás valóban végzett számottevő szakmai munkát – ilyen volt a mélyszegénység csökkentéséhez szükséges új szakpolitikai eszközök kidolgozása (Haza és Haladás, 2012) vagy az új választási rendszer elemzése (Szigetvári–Vető, 2012) –, de legalább ilyen fontos funkciója volt, hogy közös platformot adjon a korábbi Bajnai-kormány tagjainak és szakértőinek. Ez a „government in waiting” funkció ellenzéki években az amerikai agytrösztök esetében sem ritka.

A Haza és Haladás olyan agytröszt volt, amely kifejezetten a választási és a későbbi kormányzásra való felkészüléshez gyártott elemzéseket és közpolitikai javaslatokat. Nem is aspirált a Század-vég vagy a Demos széles körű tevékenységi körére, nem adott ki könyveket, nem indított folyóiratot vagy képzési programot. Szakpolitikai publikációi, konferenciái mellett rendszeres blogbejegyzésekkel kívánt hozzájárulni a legfontosabb kérdések higgadt és szakszerű megvitatásához.

A Haza és Haladásnak az inspiráción túl is igen szoros kapcsolata alakult ki az egyik legnevesebb progresszív amerikai agytröszttel, a Center for American Progress-szel (CAP). Bajnai alapítványa maga hozta nyilvánosságra azokat a pénzügyi összesítéseket, amelyekből a magyar közvélemény számára is kiderült, hogy az amerikai demokratákhoz igen közel álló CAP a Haza és Haladás Alapítvány legjelentősebb támogatója. Ezek szerint a Center for American

Progress 2011-ben 63 millió, 2012-ben 50 millió forinttal támogatta a Haza és Haladás működését (hvg.hu, 2013). Ez nem került el a kormánypárti sajtó figyelmét sem, amely Bajnai visszatérése miatt amúgy is nagyítóval kereste a támadási pontokat. A Haza és Haladás amerikai kapcsolatai és támogatásai így már 2014-ben a Fidesz „sorosozó” kampányának részei lettek.

A centrista-technokrata agytröszt működésének kifizását a Demoshoz hasonlóan szintén a személyhez kötöttség határozta meg. Bajnai Gordon politikai projektjének elbukásával és a volt miniszterelnök visszavonulásával az agytrösztprojekt is zátonyra futott, és a 2014–2018-as ciklusban Bajnai korábbi pártja, az Együtt már ezen intézmény támogatása nélkül folytatta útját.

Összegzés

Az amerikai think tankek működése modellként szolgált a hazai úttörő jobboldali és baloldali agytrösztprojekteknél egyaránt. A magyar viszonyok tanulsága ugyanakkor, hogy az agytrösztépítési projektek jórészt a politikai széljáráson múlnak: éles különbségek vannak az intézetek kormányzati és ellenzéki időszakokban meglevő lehetőségei között. Hozzá kell tenni, hogy egy think tank még kiszolgáltatottabb, ha egy konkrét politikai személyiséghez kötődik, így ugyanis amilyen gyors lehet a felemelkedés és az intézményi megerősödés, olyan gyors lehet a bukás is az adott politikus karrierjének hanyatlásakor (erre jó példa a Demos Magyarország, a Haza és Haladás, illetve az Iránytű Intézet története is).

A jobboldali agytrösztök kötődése a Fideszhez jóval erősebb, mint a baloldali és liberális intézetek kapcsolata az ellenzék pártjaival. A jobboldali intézetek és a jobboldal vezető pártja közötti viszony szorosága ellenzéki időszakban is lehetővé tette a meglévő műhelyek fenntartását (lásd a Századvég példáját) és a további intézményépítést (Nézópont) is, az Orbán-kormány hivatalba lépése után pedig addig nem látott prosperitás lehetőségei nyíltak meg a kormány politikáját támogató agytrösztök előtt.

A magyar agytrösztökre is igaz, hogy tevékenységük magját a ku-

tatás, az elemzés, a médiaszereplés és a tanácsadás adja. Politikai rekrutációs szerepüket tekintve viszont egyelőre nagy különbségek vannak a jobboldal és az ellenzék között. Az Orbán-kormány idején a gyakorlatban is működő mobilitási csatornává váltak a Fideszhez közeli intézetek. Számos think tank-munkatárs vállalt a későbbiekben kormányzati, akár politikusi szerepet, és arra is voltak példák, hogy a politikai szerepvállalás után visszavezetett az útjuk az intézetek világába.

Ami a baloldali-liberális szcénát illeti, ennek már jóval kisebb hagyománya van. Már 2010 előtt sem volt gyakori, hogy a kutatói-elemzői háttérből váljon valaki politikussá, a Fidesz újbóli hatalomra jutása után pedig inkább a kiszállásra, az intézeti világ elhagyására vannak példák szép számmal, kevésbé arra, hogy a think tankben végzett munka után a politikusi szerep következzen. Mindemellett az intézményileg alulfejlett ellenzéki agytrösztzsféra azt a védőháló szerepet sem tölti be, amelyet Amerikában – ritka kivételnek számít, ha valaki a politikai szerepvállalás után a háttérintézeti világban folytatja munkáját. Az ellenzéki pártok és agytrösztök kapcsolatáról – szemben a jobboldali intézetek Fideszhez való szoros kötődésével – általánosságban elmondható: azért léteznek ezek az intézetek, mert nem egy lapra tették fel mindent, nem kötötték sorsukat egy-egy politikus vagy párt sikerességéhez, és kellő mértékben diverzifikálták forrásaikat.

Összességében kijelenthető, hogy az agytröszt funkciót betölteni képes intézmények a magyar politikában is jelen vannak, és jelenlétük az utóbbi két évtizedben sokat erősödött, mind a számukat, mind a médiabeli szerepüket tekintve. Annak ellenére, hogy a magyar think tankek jobban ki vannak téve a politikai erőviszonyok változásának, mint a jelentősebb amerikai szervezetek, biztosnak tűnik, hogy a tudományos kutatás, a média és a politika határmezsgyéin tevékenykedő szerep tartósan a magyar politika része marad. A különböző logikájú területek közötti közvetítő szerep érték, és az agytrösztök az utóbbi húsz évben Magyarországon is képesnek bizonyultak arra, hogy mindhárom aréna számára értékes tartalmat állítsanak elő.